

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК УМОВА ПЛІДНОГО СПІЛКУВАННЯ

(Вступне слово редакційної колегії)

Сьогодні людство опинилося в ситуації неперервних змін, швидкість і глибина яких постійно зростають, а сфера дії все більш розширюється. Одним з цілком закономірних результатів тих дійсно кардинальних змін, що відбуваються в суспільно-політичній, соціально-економічній і духовно-культурній сферах людського буття, стала поступова еволюція системи життєвих цілей, цінностей та інтересів, моральнісних пріоритетів і обмежень. Відверта комерціалізація культури, освіти, духовного і навіть релігійного життя зумовили певну втрату феноменом міжособистісного спілкування звичної людяності й сердечності, посилили його виразний прагматизм. Перш за все йдеться про спілкування як один з регулятивних механізмів конкурентної боротьби, домінування і спроб нав'язування іншим людям своєї волі і прагнень, в тому числі за допомогою відвертого маніпулювання.

Всі ці несприятливі реалії сьогодення призвели до помітного зростання у відносинах між людьми жорстокості, агресивності й ворожнечі, особливо у молодіжному середовищі. Вже стала майже нормою та постійно посилюється нетерпимість до представників інших рас, культур, етносів, віросповідань тощо. В нашій країні розвитку подібних тенденцій сприяють політична нестабільність, глибока і тривала економічна криза та існування цілої низки об'єктивних розколів населення у різних площинах як внутрішніх, так і зовнішньополітичних орієнтацій, мови, регіоналізму, конфесіоналізму. До того ж, певну провину за таке становище слід покласти і на систему освіти та на сімейне виховання, в яких прищеплення толерантності й поваги до іншої людини, бачення в ній унікальної та неповторної особистості або зовсім не розглядаються, або вважаються якимись третьюрядними.

Дійсно, в результаті глибоких трансформаційних процесів ми втратили виховні орієнтири. А разом з демократизацією суспільного життя і сильним впливом далеко не кращих зразків західної псевдокультури й наших власних засобів масової інформації, насамперед телебачення та Інтернету, у певної частки населення, знов-таки насамперед молоді, домінуючими стали настрої всюдозволеності, культу сили, грошей і нахабства. Водночас гуманізм, людяність, співчуття та інші традиційні цінності стали сприйматися як щось архаїчне, віджиле, як прояв слабкості. Шкільним вчителю

і викладачам вищих навчальних закладів виховувати учнів і студентів на системі одвічних загальнолюдських цінностей заважає кричуща невідповідність цих цінностей сучасним реаліям суспільного життя. Так, широка корупція (в тому числі й у системі освіти), рекет і рейдерство, прірва між купкою мільярдєрів і мільйонерів з одного боку, та основною масою населення, яке ледве виживає на низькі заробітні плати і жалюгідні пенсії, — з іншого, аж ніяк не сприяють засвоєнню молоддю ідеалів добра і справедливості, гуманізму і чесності.

В той же час істотне ускладнення цілей, змісту і характеру суспільного виробництва і застосовуваних технологій, глобалізація світогосподарських і суто гуманітарних зв'язків, поглиблення процесів міжкультурної комунікації відповідним чином позначаються на характері міжособистісних відносин, вимагають тісної співпраці та взаєморозуміння між виконавцями. А воно можливе лише за умов взаємоповаги і толерантного ставлення до поглядів, думок і звичаїв інших людей, в тому числі й представників інших націй, культур і вірувань, які можуть істотно відрізнитися від того звичного для нас соціокультурного середовища, в якому ми формувалися, розвивалися і в якому проходить наше життя й відбувається наша діяльність. Толерантність же формується в активній практиці різноманітних взаємовідносин, перш за все міжособистісного спілкування з представниками інших культур.

Саме завдяки толерантності в процесі спілкування виникає можливість докладніше познайомитися з іншою культурою та з її носіями, збагатися новим знанням, глибше усвідомити системну цілісність і єдність світу у його розмаїтості. Тому й не дивно, що сьогодні спостерігається сплеск туризму, в тому числі закордонного, активізується діяльність з відновлення пам'яток національної історії і культури. Таким чином, демонструючи їх нашим іноземним гостям, ми й самі прилучаємося до витоків культурно-історичних традицій, до живильних джерел нашої духовної спадщини. Видатну роль у цій справі відіграє Організація об'єднаних націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), під егідою якої створена й плідно працює кафедра філософії людського спілкування Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. Петра Василенка і на базі якої видається наш журнал.

Однак сенс і зміст толерантності не слід розглядати лише як розуміння припустимості взагалі будь-яких поглядів та інтересів інших людей. Навпаки, толерантність має бути активною, передбачати необхідність рішучої відсічі всьому, що може виходити за межі гуманізму та системи загальнолюдських цінностей добра і справедливості. І ця властивість феномену толерантності також формується у спілкуванні, вона має прищеплюватися людині з самого раннього дитинства – спочатку в процесі сімейного її виховання, потім у системі освіти. Саме за допомогою спілкування (ми ж взагалі розглядаємо спілкування у досить широкому розумінні, а не тільки вербальні його форми і засоби) формуються і узгоджуються життєві цілі й цінності, норми суспільно прийнятної поведінки, в тому числі й толерантне ставлення до інших людей, не зважаючи на певні їх відмінності.

Яскравим прикладом того, як спілкування сприяє певній толерантності відносин слугує екуменічний рух. В рамках цього руху представники всіх основних церков і релігій світу спільно обговорюють проблеми збереження миру, встановлення й підтримання співробітництва між народами, захисту довкілля тощо. Характерно при цьому, що всі вони у питаннях вірувань залишаються на своїх позиціях і навіть не прагнуть переконувати один одного в істинності чи певних перевагах того чи іншого вчення. Тут проявом толерантності має вважатися сама її сутність спокійного ставлення до думок, позицій та цінностей іншої людини чи спільноти і прагнення разом співпрацювати над розв'язанням спільних проблем і успішним досягненням спільних цілей, важливих для всього людства як єдиної світової сім'ї.

Відсутність же толерантності, прагнення будь-що обернути у свою віру іншу людину, нав'язати їх свої погляди, життєві позиції і світорозуміння звичайно слугують ознакою скоріше не сили чи глибокої переконаності у їх істинності, а свідченням слабкості та остраху перед тим, що прихильники іншої позиції здатні більш переконливо та аргументовано довести хибність вашої віри. Як не парадоксально це може уявлятися на перший погляд, але комуністична ідеологія (принаймні, у тій формі, у якій вона нав'язувалася радянським людям) була саме таким прикладом інтолерантності. Це ми, що були колись активними членами партії, стверджуємо після далеко непростих роздумів і аналізу як самої ідеології, так і практики її проведення у життя.

Дійсно, більшовицькі лідери боялися чесного публічного спілкування з духовенством, віддаючи перевагу їх фізичному знищенню,

масовому руйнуванню храмів і примусовому насадженню войовничого атеїзму серед широких верств населення. Мали місце навіть переслідування людей за релігійні вірування та їх прагнення відзначати традиційні церковні свята.

Будь-яка думка у сфері гуманітарних та соціально-економічних наук, що не узгоджувалася з офіційною позицією ідеологів партії, оголошувалася ревізійністською і таврувалася як ворожа марксизму-ленізму. Слабкість же останнього полягала і в суперечності між проголошенням діалектики як основи розвитку і твердженням про те, що це вчення є вічно живим і єдино вірним. Практичним підтвердженням глибокої хибності цієї позиції та її невідповідності реаліям суспільного розвитку став буквально миттєвий за історичними мірками розпад країни, партії й побудованої на підвалинах її ідеології суспільно-політичної та соціально-економічної системи.

Історія не знає умовного способу, однак ми все ж візьмемо на себе сміливість стверджувати, що серед множини причин цього розпаду була й відсутність належного спілкування (не диктатури!) з суспільством, а також толерантного ставлення до тих, хто не поділяв поглядів правлячої партії. Пригадується, як газета «Правда» з гнівом писала, що один з югославських керівників Е. Кардель набрався нахабства стверджувати, що начебто ленізм не є єдино можливою інтерпретацією марксизму. А що ж вже говорити про своїх співвітчизників, які навіть в межах конкретних наук висловлювалися проти позицій деяких «шарлатанів» від науки, через що наша країна були приречена на тривале відставання у галузі генетики, кібернетики й деяких інших сфер передової науки. А партійно-державне керівництво визнавало цих псевдовчених «корифеями», давало їм високі нагороди?!

Звичайно, ми далекі від того, щоб паплюжити буквально все, що було за радянських часів. Ми там вирости, отримали освіту, сформувалися як особистості. Країна досягла висот у багатьох галузях науки і техніки, вона щиро турбувалася про дітей-сиріт, особливо після Громадянської та Великої Вітчизняної воєн, створила сприятливі умови для отримання ними освіти і професії. Взагалі освіта та охорона здоров'я, як і відпочинок, були доступні практично кожній людині, будувалося багато житла. Збалансоване визнання досягнень і хиб колишнього суспільного ладу також має бути толерантним.

В умовах складних реалій сьогодення з його численними проблемами і суперечностями одним з надзвичайно важливих завдань системи освіти постає формування і розвиток у учнів і

студентів належної культури спілкування, яка вже сама по собі передбачає толерантність, визнання гідності особистості співбесідника і повагу до нього, визнання його безумовного права на певні політичні погляди і уподобання, на світоглядні позиції і релігійні вірування. Феномен людського спілкування в дійсності є набагато змістовнішим і складним, ніж вважається на перший погляд. Він виступає не тільки одним з найважливіших екзистенціалів індивідуального і суспільного буття людини, але й потужним чинником у просторі-часі джерел формування і розвитку самого суспільства, вироблення й розвитку норм і правил людського співжиття та механізмів їх дотримання і санкцій проти можливих їх порушень.

Саме ця функція феномену міжособистісного спілкування лежить в основі виховання і соціалізації підростаючих поколінь і засвоєння ними всього багатства зі скарбниці матеріальної й духовної культури, в тому числі системи життєвих цінностей. А це, власне, і виступає підґрунтям моралі як визначального чинника суспільного буття людини та її участі у спільній з іншими людьми діяльності. Тому глибоке філософське осмислення феномену спілкування лишається актуальною і надзвичайно важливою проблемою, розв'язання якої набуває особливого значення сьогодні, коли глибокі трансформаційні процеси спричинили певну деформацію системи звичних життєвих цінностей та ідеалів, а толерантність і людяність міжособистісного спілкування відійшли на другий чи навіть третій план, поступившись його прагматизму та економічній доцільності. В результаті й маємо жорстокість (тим більш страшну, що вона проявляється у дітей і підлітків), нетерпимість, крайні форми егоїзму і нехтування людською гідністю, здоров'ям і навіть життям своїх партнерів по спільній діяльності та спілкуванню.

Розглянуті причини повинні стати потужним поштовхом для розробки нової освітньої парадигми взагалі та її виховної складової зокрема. В ній мають бути належним чином відображені завдання з розвитку толерантності. Це тим більш важливо, що розвиток нашого суспільства супроводжується все більш помітними тенденціями зміни його етнічного і расового складу, що, на жаль, збільшується кількість осіб з обмеженими фізичними можливостями. Тому в арсеналі засобів педагогічного спілкування гідне місце мають посісти й такі невербальні форми, як особистий приклад самої постаті

педагога, його світоглядні позиції та естетичні смаки, моральні принципи і переконання, його реальне ставлення до своєї діяльності, до своїх вихованців та інших людей. Істотно сильніше повчальних слів на учнів і студентів впливають вчинки і поведінка педагога. Його толерантність, гумор, незмінна доброзичливість, поєднання вимогливості і принциповості з розумінням дитячої чи юнацької психології та умінням прощати, вибачати їхні вчинки й робити їх своєрідними уроками засвоєння принципів і норм суспільного життя та їх трансформації у переконання вихованців стають характеристиками його професійної компетентності, проявами педагогічної майстерності, своєрідним «вищим пілотажем» його діяльності.

Водночас уміле їх поєднання підвищуватиме особистий авторитет педагога і дієвість його впливу на вихованців, а йому самому принесе глибоке задоволення від дійсно майстерно виконаної діяльності, яка поступово ставатиме для нього однією з найважливіших життєвих цінностей. Характерно при цьому, що педагог, як і будь-яка людина взагалі, отримує певну насолоду від своєї толерантності, коли вона стає одним з атрибутів його способу життя та однією з важливих життєвих цінностей. Він поступово переходить від проявів толерантності до толерантності як лінії поведінки.

Оскільки серед наших читачів і авторів істотну частину складають педагоги, ми щиро зичимо їм толерантності у відносинах зі своїми учнями та студентами, з колегами і керівництвом. І нехай ця толерантність додає їм сил і мудрості, знань і мужності у їх нелегкій, але такій надзвичайно важливій і вкрай необхідній для суспільного розвитку діяльності.

До речі, толерантність виступає і одним з визначальних принципів редакційної політики нашого журналу. На його сторінках можна зустріти праці філософів різних шкіл і різної спрямованості думок. Єдиною вимогою, яку ми ставимо до матеріалів, є їх висока філософська культура і знов-таки толерантне ставлення авторів до своїх опонентів, до всіх, хто не поділяє їх поглядів і наукових позицій. Бо ми глибоко впевнені, що без толерантності нормальне людське спілкування неможливе взагалі.

З глибокою повагою

В. Г. Кремень, голова координаційної ради,
С. О. Заветний, головний редактор журналу,
О. С. Пономарьов, відповідальний секретар
редакційної колегії

